

ΟΜΙΛΙΑ
ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ομ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΑΠΘ
ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

«Άραγε οι μυαλωμένοι μπορούν να βρουν τον δρόμο της καλής γλώσσας»

Μ' αυτά τα λόγια η Αθηνά, κλείνει την Τριλογία του Αισχύλου Πρεσβευτή, το τρίτο μέρος **Ευμενίδες**, που η Αθηνά από δικαστής μετακινείται σε **διαμεσολαβήτρια-διαπραγματεύτρια** για να φτάσει να πείσει τις **Ερινύες** που με την αθώωση του Ορέστη από την πράξη της μητροκτονίας ήθελαν να καταστρέψουν **την Αθηνά**, σε **Ευμενίδες** ως αυτοί να διερωτούνται «Αφέντρα Αθηνά για ποιο **συμφέρον μου** μου μιλάς; Θα'σαι κοντά μου και κάθε σπίτι θα προκόβει με την βοήθειά σου και θα προκόβει όποιος σε τιμά 'Φαίνεται πως με μάγεψες και την **οργή μου αφήνω**'. Η αχόρταγη στο κακό διχόνοια μες στην πόλη αυτή δεν θα ακούγεται ποτέ.

Αιώνες αργότερα ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ Burger, απευθυνόμενος σε δικηγόρους και δικαστές τι θέλει ο πολίτης. Να λύσει τη διαφορά του σε λίγο χρόνο, με μικρή δαπάνη και λίγο πόνο». Αυτό είπε είναι για μένα δικαιοσύνη.

Οι ιστορικές ρίζες της Διαμεσολάβησης στην Ελλάδα

Η διαμεσολάβηση είναι μια διαδικασία παλαιά όσο και οι ανθρώπινες κοινωνίες. Είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη φύση, με τη συνύπαρξη και με τη λειτουργία των ανθρωπίνων κοινωνιών και τα προβλήματα που ανακύπτουν σε αυτές. Γι' αυτό δεν είναι δυνατό να αποδώσει κάποιος με απόλυτη βεβαιότητα την πατρότητά της σε ένα και μόνο λαό, σε μία εποχή και σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.

Διέπεται, ωστόσο, από μία βαθειά ελληνικότητα γιατί εφαρμόζεται στην Ελλάδα εδώ και αιώνες, με διαφορετικούς τρόπους. Η συμβιβαστική επίλυση και η διαιτησία συνυπάρχουν στην Ελλάδα αρμονικά και συμπληρωματικά εδώ και αιώνες. Ειδική μνεία αναλογεί στην Κρήτη που αποτέλεσε την ιστορική γέφυρα αδιάλειπτης εφαρμογής συμβιβαστικών διαδικασιών επίλυσης διαφορών από το 13ο αιώνα π.Χ.

Μινωική (2600-1450 π.Χ.) και Αρχαϊκή περίοδος (800-450 π.Χ.)

Ιστορικοί υποστηρίζουν ότι η απονομή Δικαιοσύνης από πρόσωπα κύρους ξεκίνησε στην Ελλάδα ήδη από τις πρώτες προϊστορικές περιόδους. Ο Στράβων, ο Διόδωρος και ο Οίκκιος αναφέρουν ότι, ήδη από τη Μινωική εποχή, στην Κρήτη υπήρχε δίκαιο και έθιμα, τα οποία αποδίδονταν στον βασιλιά Μίνωα, τα οποία συνεχίστηκαν να

εφαρμόζονται πολύ μετά την κατάργηση της μοναρχίας. Ο Μίνωας αναφέρεται σε πολλές πηγές ως βασιλιάς, δικαστής και νομοθέτης. Άλλοτε έκρινε ο ίδιος και άλλοτε έστελνε για το σκοπό αυτό τον αδελφό του Ραδάμανθυ, ως επόπτη του για την απονομή Δικαιοσύνης, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Όμηρος στην Οδύσσεια.

Στην Αρχαϊκή εποχή υπήρχαν διαιτητές και συμβιβαστές. Ο συμβιβαστής πρότεινε στα μέρη συμβιβαστικές λύσεις και ο διαιτητής (αιρετός κριτής ή αιρετοκριτής) έκρινε την υπόθεσή τους και εξέδιδε απόφαση. Παρόλο που ο ρόλος τους ήταν διαφορετικός, με κριτήριο την έκδοση απόφασης ή μη, δεν φαινόταν αυτό να απασχολεί τα μέρη που επικεντρώνονταν στο κοινό αποτέλεσμα των ενεργειών τους, δηλαδή την επίλυση της διαφοράς τους. Την εποχή εκείνη, διαιτησία και συμβιβασμός συχνά συγχέονταν και ταυτιζόνταν ή διαφοροποιούντο μόνο αμυδρά, σε αντίθεση με τη σημερινή σαφή διαφοροποίησή τους.

Κλασσική περίοδος (459-323 π.Χ.)

Η πρακτική της χρήσης θεράπων, δηλαδή υπηρετών, κατά την Κλασσική περίοδο είναι γνωστή και έχει τύχει επίκλησης από Διαμεσολαβητές στην αρθρογραφία τους.

Η πρακτική της διακριτικής μεταφοράς, από τρίτο, των προτάσεων και των αντιπροτάσεων μεταξύ μερών μίας διαφοράς, που διαπραγματευόταν την λύση της, είχε ως σκοπό τη μη δημοσιοποίηση της διαφοράς τους που θα έβλαπτε την κοινωνική τους εικόνα και τα κοινά συμφέροντά τους, φέρνοντάς τα στο δημόσιο προσκήνιο, δεδομένου ότι τα ακροατήρια των δικαστηρίων ήταν δημόσια.

Χριστιανική Εκκλησία κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο στη Ελλάδα (146 π.Χ. και έκτοτε)

Οι Απόστολοι, στις επιστολές τους προς τις Εκκλησίες των απανταχού χριστιανικών κοινοτήτων, κάνουν αναφορά στην επίλυση των διαφορών μεταξύ Χριστιανών, για την οποία μόνοι κατάλληλοι θεωρούνται άλλοι Χριστιανοί, μέλη της ίδιας Εκκλησίας, που θα λειτουργήσουν ως κριτές της διαφοράς.

Γράφει ο Bossuet – Παγκόσμια Ιστορία «Ο Θεός του έδινε για μεσολαβητή έναν άνθρωπο, ο οποίος ενώνοντας τη δύναμη του Θεού με την Ταπεινότητα φύση μας, μας έδωσε ένα αντίδοτο της αδυναμίας μας.

Βυζαντινή περίοδος

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο διαπιστώνεται εκ νέου η συνύπαρξη των θεσμών του Συμβιβασμού και της Διαιτησίας, επονομαζόμενων *amicabilis composition* και *αιρετοκρισία* αντίστοιχα. Η Βυζαντινή Εξάβιβλος διέκρινε ρητά ότι ο αιρετός κριτής εξέδιδε δεσμευτική απόφαση και ότι ο συμβιβαστής συμβούλευε τα μέρη για τη επίλυση της διαφοράς τους με συμφωνία.

Μεταβυζαντινή Ελλάδα στα ενετοκρατούμενα μέρη της Ελλάδας

Στα ενετοκρατούμενα μέρη της Ελλάδας, όπως η Κρήτη (1211-1645/1669) και τα Επτάνησα (1485-1797), συντάσσονταν συχνά συμφωνητικά συμβιβαστικής επίλυσης διαφορών που, αναλόγως της διαδικασίας με την οποία είχαν επιτευχθεί και του περιεχομένου τους, χαρακτηρίζονταν άλλοτε έγγραφα συμφιλίωσης οικογενειών, άλλοτε ινστρουμέντια της αγάπης.

Ορεινή Κρήτη: ο σασμός, ως διαδικασία υποβοηθούμενης συμβιβαστικής επίλυσης διαφορών

Ο σασμός είναι η διαδικασία στην οποία, μετά από τη γένεση μίας διαφοράς, ένα πρόσωπο κύρους και κοινωνικής επιρροής, ο σάστης, παρεμβαίνει προς το θύτη και το θύμα, ασκώντας πίεση για να βρουν μια συμβιβαστική λύση. Σκοπός όλων είναι η μη κλιμάκωση της διαφοράς και η ειρηνική συμβιβαστικής διευθέτησή της.

Στη Κρήτη οι διαμεσολαβητές ήταν γνωστοί ως *internuntius*, *medrum*, *intercessar*, *philanthropus*, *interpolator*, *conciliator*, *interlocutor*, *interpres*, και *mediator*.

Η διαμεσολάβηση εμφανίζεται νωρίς στους αρχαίους χρόνους. Ιστορικοί εντοπίζουν τη διαμεσολάβηση ως εναλλακτικό τρόπο επίλυσης διαφορών στην Ινδία περί το 1.000 π.Χ. και ακόμα νωρίτερα στα κράτη όπου κυριαρχούσε το εμπόριο των Φοινίκων.

Σε ορισμένους πολιτισμούς ο διαμεσολαβητής εθεωρείτο ως ιερή μορφή, άξιος σεβασμού. Σε πολλές **φυλές** οι διαφορές ερχόντουσαν προς λύση σε ντόπιους σεβάσιμους ανθρώπους ή αρχηγούς. Ας σκεφθούμε εδώ τον **Παδακρουέλ** και τη διένεξη των λόρδων.

Στην Λυρική στις διενέξεις ζητούσαν τη βοήθεια άτυπου σοβαρού-σεβαστού γείτονα να τους βοηθήσει να τις λύσουν τον λεγόμενο **“moot”**.

Στο Ισλάμ φαίνεται να υπήρχε παράδοση για επίλυση των διαφορών με τη βοήθεια των **quadis**, που εξειδικεύονταν στην ενδιάμεση θέση και στη διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας με την επίλυση των διαφορών.

Στην **Ιαπωνία** υπάρχει ακόμα η λεγόμενη έλλειψη δικηγόρων· ίσως λόγω της πλούσιας ιστορίας του λαού της να επιλύει τις διαφορές με διαμεσολάβηση, όπως παλαιά ο αρχηγός της φυλής. Τη διαμεσολάβηση στην ανάπτυξη της βοήθησαν, οι πολλοί διαδικαστικοί φραγμοί στην δικαστική επίλυση. Έτσι η διαμεσολάβηση έγινε μέρος της επιχειρηματικής κουλτούρας όπως οι διαμεσολαβητές «**εισηγητές**», “**shokaisha**” και οι διαμεσολαβητές “**Chu Kai-Sha**” για απάμβλυση των επιχειρηματικών διενέξεων.

Στη **Δύση** υπάρχει μακρά παράδοση της διαμεσολάβησης. Οι εκκλησίες χρησιμοποιούνταν καθώς και οι ιερείς ως διαμεσολαβητές μεταξύ εγκληματιών και αρχών. Το Μεσαίωνα η Εκκλησία εκαλείτο να διαμεσολαβήσει κυρίως σε διενέξεις οικογενειακής φύσης αλλά και σε διπλωματικά επεισόδια. Δικαστήρια ραβίνων χρησιμοποιούσαν τις **παραδόσεις** και το **Torah** για να επιλύουν διαφορές.

Στην Αμερική, οι **Quakers** είχαν μεγάλη παράδοση στη χρήση της διαμεσολάβησης και της διαιτησίας. Στη Νέα Υόρκη η **εβραϊκή** μάλιστα κοινότητα είχε δικό της forum διαμεσολάβησης, ενώ οι **Κινέζοι** μετανάστες είχαν συστήσει τη **Κινέζικη Φιλανθρωπική Εταιρία** για επίλυση κυρίως οικογενειακών διενέξεων μέσα στην κινέζικη κοινότητα.

Αν διαβάσει κάποιος το βιβλίο «Η κινέζικη σκέψη» (La pensée Chinoise) του Marcel Granet, στον κύκλο βιβλίων η «εξέλιξη της ανθρωπότητας» θα αντιληφθεί ότι η διδασκαλία στην Κίνα δεν αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός δογματικού συστήματος, αλλά στο να απαλλαγεί από την επιβολή τύπων και κεντρικών συνταγών. Φαίνεται ο **Κονφούκιος** να είχε πεί «Σκέπτεσθε βέβαια ότι είμαι ένας άνθρωπος που έμαθε πολλά πράγματα και ότι τα θύματα!!! Τίποτε από αυτά!!! «μια αρχή **δεν αρκεί** για να συλλάβει το όλο!! Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει συνταγή που να καλύπτει το όλο.

Για να φτάσει στη διαμεσολάβηση (mediation) η Κίνα πέρασε από το **διαλογισμό** “**meditation**”. Ο μεμονωμένος διαλογισμός είναι ο **μόνος** δρόμος της γνώσης και της δύναμης (tao). Το να γνωρίσεις τον άλλο είναι επιστήμη: το να γνωρίσεις τον εαυτό σου είναι: **αντιλαμβάνομαι**.

Ο διαλογισμός δεν είναι μόνο γνώση εξαγνίζει και σώζει. Ο Cao Tseu γράφει: «Δίδασκε **χωρίς λόγια**: να είσαι χρήσιμος» χωρίς παρέμβαση: «Η **μέγιστη λέξη** είναι ‘να μη λες

τίποτε' και η μέγιστη πράξη 'να μη παρεμβαίνεις' (**wou wei**). Πες τε αυτό που θέλετε δίχως να μιλάτε «Αυτός που μιλάει δεν γνωρίζει», «Αυτός που γνωρίζει δεν μιλάει».

Μέσα στο πνεύμα τόσο του **Ταιοισμού** όσο και του **Κομφουκιανισμού κυριαρχεί η «συνδιαλλαγή»**. Ο Κομφουκιανισμός φαίνεται να εμπνέεται από τη σοφία του στωικισμού ενώ οι **Ταιοιστές** από την επικούρεια σοφία (η τέχνη στην επιρροή των απολαύσεων), που και οι δύο συγκλίνουν στην **απόλυτη αυτογνωσία**. Έστω και αν οι Ταοιστές επιμένουν στην αξία της αυτονομίας και ο Κομφουκιανιστές στην αξία της ιδεατής ιεραρχίας και οι δυο συντρέχουν «ούτε στη φύση ούτε στη σχέση **δεν ανακαλύπτει κάποιος πραγματικές αντιθέσεις**, αλλά μόνο αντιθέσεις απόψεων».

Η Τάξη, η ειρήνη για να υπάρξει που είναι αναγκαίο, απαιτείται **συνδιαλλαγή**. Εδώ η κινέζικη λογική δεν είναι **ακριβής λογική** αλλά **ευέλικτη**. Εάν της δώσει κάποιος το σύμβολο του **Τάο**, όπου βλέπει σ' αυτό την αρχή **της αυτονομίας** και **κάθε αρμονίας** ή το **σύμβολο Σί**, όπου βλέπει κάποιος την αρχή **ιεραρχίας** και **ισοδύναμων κατανομών**, η ιδέα της **Τάξης** στο βάθος της **σημαίνει να αναγνωρίζεις ειρήνη μέσα στον εαυτό μου και γύρω από εμένα**.

Ίσως δεν στερείται σημασίας ότι στο πλαίσιο της **Συνθήκης της Χάγης 25.10.1980 για την απαγωγή** παιδιών, η διαμεσολάβηση θεωρήθηκε κύρια μέθοδος για άρση των ενδοοικογενειακών διαφορών. Σε σχέση μάλιστα με αυτή έχει καθιερωθεί η λεγόμενη **Malta Process** διάλογος μεταξύ δικαστών και αρμόδιων αξιωματούχων κυρίως από κράτη που επηρεάζονται από το Δίκαιο της Σαρίας, για ανεύρεση λύσεων σε διασυνοριακές απαγωγές παιδιών.

Έτσι λοιπόν διερωτάται κάποιος: σε ποιο χώρο πραγματικά βρισκόμαστε; Η διαμεσολάβηση δεν είναι «παιχνίδι» επιλογής διλημματικών καταστάσεων. Αποβλέπει σε κατανόηση και λύση της διαφοράς. Δεν πρόκειται για ένα φιλοσοφικό στοχασμό που, με διαδρομές της σκέψης, επιθυμεί να εννοήσει «το τι είναι ο άνθρωπος».

Μήπως θα έπρεπε να τα δούμε πιο στοχαστικά;

Πρόκειται για **λόγο**, λόγο επιστημονικό που ταυτίζεται με τον **διαλεκτικό λόγο-σωκρατικό**, εγκελιανό με την αναζήτηση συσχετισμών, θέσεων, αντιθέσεων, συνθέσεων. Αυτός ο λόγος όμως δεν είναι **ούτε θετικός**, ούτε **συγκινησιακός**, ούτε δεοντολογικός, **αλλά παραγωγικός νόμος γνώσης κυρίως γνώσης των ορίων**, μιας γνώσης που δεν συνίσταται σε θέσεις, δεν μας μαθαίνει νέα πράγματα, αλλά ούτε μας

αφήνει να χαθούμε μέσα στα πράγματα. Εμφανίζεται ως **ανάγνωση και ερμηνεία των σημάτων της ζωής:**

Και σ' αυτό βοηθάει η **γλώσσα**. Τα πράγματα είναι άφωνα. Δεν έχουν παρά ένα κύριο τρόπο έκφρασης: την ανθρώπινη σκέψη. Οι λέξεις γίνονται γέφυρα που συνδέει τα πράγματα με τη σκέψη και συνάμα μεταφορικό μέσο που μπορεί να οδηγήσει τη σκέψη σε απρόσιτες ή ανεξερεύνητες περιοχές των πραγμάτων. Η συνάντηση του «άλλου» γίνεται μέσω της γλώσσας. Η «γλώσσα» όμως αυτή διαφέρει από την ομιλία, γιατί αποτελεί **την αρχική γλώσσα**, μια γλώσσα χωρίς υποκείμενο. Ο ομιλητής αυτής της γλώσσας **που ακούει ο διαμεσολαβητής** δεν είναι το υποκείμενο μέρος Α ή Β αλλά ένα **«ασυνείδητο» και άγνωστο ψυχικό κάτι**, που ο **Λάκαν** ονομάζει **αυτό** (ca). Αντικαθίσταται το «εγώ μιλάω» με το «αυτό μιλάει». Το «αυτό» βρίσκεται εκεί όπου η επιθυμία αποκαλύπτει ελλείψεις, κενά, απωθημένα. Δεν ρωτάμε τον **ιδιο τον** άνθρωπο, αλλά «μια συγκεκριμένη περιοχή που βρίσκεται στο βαθύ αίνιγμα της ανθρώπινης φύσης». Έτσι το αντικείμενο της διαμεσολάβησης είναι κάτι περισσότερο από τον άνθρωπο, αλλά η **«αλήθεια ίδια μέσου του ανθρώπου»**.

Μένοντας στο επίπεδο του στοχασμού, ίσως με τον Ντε Καρτ (Καρτέσιο) ουσιαστικά παίρνουμε όχι το δρόμο της βεβαιότητας αλλά της **αμφιβολίας**. Όσο **αποδυναμώνεται, απομακρύνεται η αμφιβολία, τόσο εμφανίζεται η βεβαιότητα**. Όσο η αμφιβολία συντρίβεται εκεί αναδύεται η βεβαιότητα, έτσι που θα μπορούσε να δεχθείς κάποιος ότι η «αμφιβολία δεν αποτελεί παρά τακτική πραγματοποίησης της στρατηγικής προς τη βεβαιότητα». Μέσα στο αρχικό κενό που βρίσκεται και κινείται η διαμεσολάβηση, αν πλησιάζαμε τη **φιλοσοφική κριτική** της σωκρατικής άγνοιας, θα βλέπαμε ότι ο Σωκράτης δεν είναι μεσολαβητής της αλήθειας, αλλά σύμπτωμα της αλήθειας, τόπος κατοικίας της αλήθειας. Έτσι ο **ρόλος του διαμεσολαβητή** τελικά δεν είναι γνώση, αλλά επίγνωση, διάγνωση, ανάγνωση, επίσκεψη, αναγνώριση και αποκρυπτογράφηση **του αληθινού**.

Εκεί ίσως θα μπορούσαμε να εντάξουμε τη διαμεσολάβηση: στο χώρο της εγελιανής διαλεκτικής, της καρτεσιανής αμφιβολίας, της ομιλίας του ουδέτερου, του στρουκτουρισμού και της σωκρατικής απεικόνισης του ανθρώπου ως «κατοικίας της αλήθειας».

Ας μη ξεχνάμε ότι η διαμεσολάβηση πέρα από τον καθοριστικό ρόλο που της αποδίδεται για τον πολιτισμό σημαίνει εκπαίδευση, παιδεία, πολύμορφη και **διαμορφωτική** κυρίως του χαρακτήρα του εκπαιδευμένου. Παιδεία με το

περιεχόμενο της **ενδελέχειας**. Ο Αριστοτέλης δίδαξε όλη τη δύναμη του φυτού βρίσκεται στη **ρίζα**, η οποία αν και παραμένει θαμμένη στη γή αποτελεί τον εγκέφαλο, τη δύναμη του φυτού. Από αυτήν εξαρτάται η πορεία του φυτού και η δύναμη αν θα ζήσει, μεγαλώσει καρπίσει ή χαθεί ή πως θα το υποδεχθούν οι νέες γενιές.

Αν ήθελε κανείς να αναζητήσει όχι την απαρχή της εμφάνισης αλλά **της θεμελίωση της** με βεβαιότητα απευθύνεται στον **Σωκράτη**.

Ο Σωκράτης δεν είναι δάσκαλος της σοφίας, αλλά σπουδαστής της. Με τα συντριπτικά **εν οίδα ότι ουδέν οίδα** και το **γνώθι σ'αυτόν** το πρώτο σημαίνει **άγνοια** το δεύτερο **γέννηση**. Αν το **δεύτερο** σημαίνει προτροπή σε γνώση **το πρώτο** συνιστά **προτροπή**.

Απελευθέρωσε τον άνθρωπο, **ανακάλυψε** την ανθρώπινη ατομική προσωπικότητα τον «ατομικό άνθρωπο». Το άτομο με υπευθυνότητα **ανθρωπότητας**, το άνθρωπο-ανθρωπότητα. Ζήτησε την **άρνηση της εξουσίας** του ανθρώπου από άνθρωπο.

Έτσι μέσω του Σωκράτη, η φιλοσοφία δεν είναι γνώση αλλά επίγνωση-διάγνωση, ανάγνωση. Είναι **γνώση** της άγνοιας. Δεν είναι κατοχή ή κυριότητα της αλήθειας, αλλά, κατά τον Αριστοτέλη επίσκεψη του αληθούς, συνεχής αναγνώριση, επανεξέταση του δεδομένου, επαναθεώρηση του καθιερωμένου. Στη **διαμεσολάβηση βρίσκουμε** την ανανέωση της γνώσης, τη συνεχή ανάγνωση του κόσμου και της γνώσης για τον κόσμο.

Διαμεσολάβηση ως εναλλακτική επίλυση σημαίνει **μετασχηματισμός**. Ο άνθρωπος αντίθετα με τα ζώα, μπορεί να **μετασχηματισθεί**, μετασχηματίζοντας τον κόσμο. Η ιστορία της νοημοσύνης δεν είναι απλός κατάλογος στοιχείων. Είναι δέσμη μετασχηματισμών που δεν πρέπει να συγχέονται με τους **μετασχηματισμούς της κουλτούρας** ή της **συμβολικής λειτουργίας**, αλλά οι οποίοι άρχισαν πολύ **πρίν αυτούς** τους δυο **και τους γέννησαν**. Ένας από αυτούς πρέπει να ήταν η διαμεσολάβηση με οποιοδήποτε όνομα ή ένδυμα της έδωσαν οι λαοί. Είναι έκφραση του **ανθρώπινου θριάμβου**. Ο άνθρωπος για τον άνθρωπο «όχι λύκος», αλλά ό άνθρωπος για τον άνθρωπο **γέφυρα εξιλεωτική**.

***